

զժողովն Վաղկեղոսի ի ներկայութեան
կայսեր, միաբանեալ ընդ Յոյնս ի բան
խոստովանութեան հաւատոյ յամի 629,
և յառաջնում ամի հայրապետութեան
իւրոյ :

Ապա պարզեալ ի կայսերէն ընկալեալ
զերեք մասն Աղբ զեղջ հայրապետն Ա-
ղբը, իբրև վերադարձեալ մտանէր ի Հայ-
րապետական Աթոռն ի Վուին, յընդա-
ռաջին նմին ուխտի Ակեղեցոյն՝ ոչ ելա-
նէր ընդ նոսա Յովհաննէս Ա յարգապետ
փիլիսոսիայ ի ժամանակին ըստ զրելոյ Յովհ-
Աթուղիկոսի պատմագրի, որ Փակակալն
էր կարգեալ ի հայրապետն Ակեղեցոյ
սրբոյն Վրիգորի անդ ի Վուին ի Հայրա-
պետական Աթոռն, յաղագս ոչ ամենայն
հայրապետին և զնա ընդ իւր առ կայսր
ի Արին վասն բանի Վաղկեղոսի ժողո-
վոյն, զիտացեալ թէ ընկալեալ է Հայրա-
պետին զայն ժողով . զոր լուեալ հայրա-
պետին, բռնութեամբ ամեալ առ իւր,
իբրև հարցանէ զպատճառ չելանելոյ նորա
ընդ առաջ իւր, պատասխանի տայ Յով-
հաննէս ըստ զրելոյ Յովհ. Աթուղիկոսի,
« խրոխտումն և ամբարհաւածութիւն
յիս ոչ գտանի, այլ ջատագով ճշմար-
տութեանն լինել հաւանիմ. քայց քո յի-
րաւի կոչեցաւ անունդ Աղբ, վասն զի՝
յեզք հաներ զՀայաստանեայսս, քակեալ
զսահման հաւատոյ հարցն մերոց ուղղա-
փառաց, և խրամատեալ զցանկն առաքե-
լական, և ի մարդագաւան տոմարն Աւոնի
կործանեալ » :

(Շարունակէի),

ԱՐԷԱ ԱՐԲԵՊՐԵՆՈՊՈՍ.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒՅՑ ԱՆՅԵԱԼԻՆ.

Հայաստանեայց քրիստոսական անդամնիկ Եկեղեց-
ւոյ հիմնարկութեան և հաստատութեան անդուզական՝
մեծապոյժառ և նախանձելի փառաւորութեանց նեա՝
յարատեւած և արդիւնաւորուած Աւետարանական
պարզ ճշմարտութիւնք և յայտնութիւնք, Աստուած-
պաշտութեան վսեմ հանդէսք և արարողութիւնք,
կրօնական՝ եկեղեցական՝ բարոյական և մտաւորա-
կան օրէնք՝ բարեկարգութիւնք և ողջամիտ դրօ-
թիւնք էին՝ որք միշտ իւր որդւոց ջերմեռանդ սէրք,
հաւասար և յոյսը առ Աստուած և առ քրիստ կրօն
փառ և բարբոք պահեցին և արժարձեցին առանց
դրուելոյ ի դրանց զժողոց:

Եթէ բազրատեմք հեծանտութեան և քրիստո-
նէութեան ժամանակներ ի Հայս յարատեւած և կամ
ի նորոյ հաստատուած Թէ կրօնական և Թէ բարոյա-
կան և մտաւորական կապերք և ուղղութիւնք՝ որք
հոգեկան բաղձանաց և փրկութեան կառաջնորդէին,
զիւրեաւ կրիսեւամտիւր և կրչափեմք հեծանտական
և քրիստոնէական կրօնից յընդհանուրի և ի մաս-
նաւորի շողկապած տրամադրութեանց անհուն տար-
բերութեանք, որք զժողովուրդ յաւէտ գերասրանչ իմն
անմկանօք կյափշտակէին և կողերէին:

Անշնշտ քրիստոնէական կրօնի Աստուածային
յայտնութիւնք և գերմարդկային արդիւնքներ, և ա-
ռանց ստուերականի կամ մագական և խաբէական
բարոյութեանց և արգասեաց՝ Շնորհական օրինաց և
Աւետարանական ճշմարտութեանց ի հոգիս սփռած՝
զեղած և ներգործած ազգեցութիւնք և կենսա-
պարդիւ շնորհներ պարզ ի պարզոյ ինքնին և բա-
ցարձակապէս կտարբերէին և կտարբերին յայլոց, սա-
կայն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նկատմամբ՝ Աւետա-
րանական քարոզութեանց և ճշմարտութեանց սահմա-
նած և յարատեւ պարզած առաւել վսեմ՝ ողջամիտ
և ազատ արդիւնքներն՝ գերազանց փառաւորու-
թիւնք և պարձանքներ կրնձայնն միշտ և կվերա-
դրեն մերս Եկեղեցւոյ:

Ի՛նչ էին սորս:

— Հոգւոյ փրկութեան հետ ժողովրդեան եղբանիկ
և սպասնով բարեկեցութեան և մտաւորական զար-
գացման տրամադրութիւնք և ուղղութիւնք:

Ապարէն մեր ի նախնեաց շարունակեալ նահապետական կենցաղափարութեան եւ ազատասիրութեան մէջ եւս կյարատեւէին զեղեցիկ եւ ընկերասիրական ամրակապ եւ սիրայօզ սկզբունքներ՝ յատկութիւնք եւ սովորութիւնք, սակայն հեթանոսական ժամանակաց բուրմաց ուղղութիւնք կհաւաստեն, զի Գրական ապարհեզն՝ իւր խաւար եւ աղքատ դրութեան մէջ անգամ քողարկեալ էր ի ժողովրդենէ, մինչեւ անգամ ըստ ժամանակին գտնուած կրօնական նուազ ուսմունքներ կամ սակաւաթիւ զիրքեր քուրմաց կամ քրմութեան անձուկ շրջանի մէջ բանտարկուած եւ սեղմուած էին. միայն բանաստեղծական ինչ ինչ երգեր եւ արհեստական պիտութիւնք ժողովրդեան ներքի էին եւ նոցա մտաւորական զօրութիւնքը կդարձնէին եւ կզարգացնէին: Պատերազմական եւ մենամարտական նպատակներն եւ ճաշակներն ոչ այնքան մտաց՝ որքան ժարմնոյ կազմուածքի վերայ կներգործէին:

Բայց Քրիստոնէութիւնն հրաւէր ուղղեց եւ թելադրեց զժողովուրդ՝ եւ նոցա առջեւ թէ կրօնական թէ բարոյական եւ թէ մտաւորական ասպարէզները բացաւ եւ ընդարձակեց, բարի բարի զգացումները յաւելացոյց եւ ճոխացոյց, ոչ միայն հողոյ՝ այլ եւ մարմնոյ աչքերը լուսաւորեց, ազատ եւ ողջամիտ զազափարները ներշնչեց, փոխազարծ իրաւունքները եւ պարտաւորութիւնքը քարոզեց եւ ուսոյց, առ Աստուած, առ ընկերն եւ առ անձն անհրաժեշտ պարտք եւ պաշտօնները հազորդեց եւ զգացուց, միանգամայն արդիւնաւորեց ինչ որ մարդկան օգտին եւ փրկութեան համար անհրաժեշտ էր:

Ուստի երբ Քրիստոնէութիւնն նոր սկսու տարածուիլ ի Հայաստան, թէպէտ ի սկզբան զԱբգար Թագաւորն պաշտպան ունեցաւ, այլ զկնի վախճանի նորին՝ խիտ եւ յանդուզն հալածման ենթարկեցաւ այնքան՝ որ հաւատացեալք սկսան թաղիլ եւ ծակամուտ պահուրտիլ, բայց եւ այնպէս բռնութիւնքն չյաջողեցան իւրեանց նպատակաց հասանել, թող որ հալածման արդիւնքն առաւել կնպաստէր եւ Քրիստ. հաւատը ի զաղտնի եւ եւս կտարածուէր եւ կվաւէր զժողովուրդ, որոյ կատարեալ պսակ այն եղաւ՝ զի երկրորդ Լուսաւորիչ Ս. Գրիգոր Պարթեւի քարոզութիւնք առանց մեծ դժուարութեանց ընդ փոյթ արդիւնաւորեցան զրեթէ ամբողջ Հայաստանի մէջ, եւ լուսաւորութեան զբոջը փառաւորապէս ծածանեցաւ:

Իսկ ժողովուրդն հետզհետէ առաւել կօղեւորէր՝ երբ իւր փրկութեան եւ օգտին համար Եկեղեցւոյ Գլխոյ եւ Պաշտօնէից ջանքերը, կարգադրութիւնքը եւ արդիւնքները կվայելէր եւ կմխիթարուէր:

Կրօնական սրբապօրծութեանց եւ աշխարհային վարչութեանց եւ զորձոց մէջ անձնիւր պարտաւորութեանց խարութիւնքը նախանձախնայրութեամբ զխոնարով եւ սրշտպանելով հանդերձ՝ Եկեղ. պաշտօնեայր եւ ժողովուրդը սիրաշաղկապ յարաբերութեամբք եւ համասոյն խորհրդովք ի մի սիրտ եւ ի մի հոգի աղխաղխեալ եւ լծակցեալ, նախ Եկեղեցին կընտրէր եւ կորոշէր իւր պաշտօնեայրը, որոց կյանձնէր ընդ Աստուածայնոցն եւ Եկեղեցականացն՝ նա եւ իւր մտաւորական եւ բարոյական պիտոյքները հողալ եւ մատակարարել համասոյն ժամանակին: Ըստ այնմ սպա եւ Եկեղ. պաշտօնեայրը ստանձնելով իւրեանց կրկին պարտաւորութիւնքը եւ պաշտօնները՝ կկատարէին ինչ որ Աստուած եւ Եկեղեցին կաւանդէին եւ պարտք կղնէին նոցա վերայ:

Թէպէտ նշանաւոր զիպուածոց եւ կարգադրութեանց մէջ ընդ ժողովրդեան՝ նոյն է ընդ պատգամաւորաց եւ փոխանորդացն (Ճողովով) կխորհէին՝ կասմանէին եւ կզործէին, բայց սա ստոյղ է զի Հայրապետն Ազգիս եւ Եպիսկոպոսուներ եւ զաստմնայն եկեղեցականաց քան զբաղարական իշխանաւորս (նոյն իսկ սեր Ազգ. ճոխութեանց եւ իշխանութեանց ժամանակ) զերադոյն իրաւասութիւն եւ պարտաւորութիւնք կկրէին ի կրօնական իրս, այնպէս որ ամեն կարգ եւ կանոն առանց նոցա կամ թէ առանց նոցա կանխագիտութեան եւ հաւանութեան ոչ կզորուէին եւ ոչ կհաստատուէին ի զործարութիւն:

Ըստ որում Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց՝ Եկեղեցին այս ինքն Եկեղեցականք եւ ժողովուրդը կընտրէին զԵկեղ. պաշտօնեայս, ուստի եւ Եկեղեցականք բացարձակ իրաւունքներ եւ իշխանութիւն ինչպէս՝ նա եւ բարեյարմար միջոցներ ունէին թէ Եկեղ. եւ թէ ազգային ներքին եւ արտաքին կոնսոններ, օրէնքներ եւն. խորհել եւ սահմանել, աշխարհէ աշխարհ շրջելով՝ ուսմունքներ, լեզուներ եւ այլ պիտութիւնք ուսանիլ, եւ վերադառնալով ի հայրենիս՝ ի յարմար

տեղիս՝ ըստ մեծի մասին ի վանօրայս եւ ի քաղաքս վարժարաններ հիմնել եւ բանալ եւ Հայ մանկտիւն կրթել եւ ուսուցանել:

Արդ այսքանը իբրեւ նախերգանք համարելով՝ պէտք է դիտել եւ քննել զանցեալն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, որում Ազգային եւ Եկեղեցական պատմութիւնք մեր յաւէտ կենդանի վկաներ են:

Ահաւասիկ ասպացոյցներ:

Քայց որովհետեւ ցերորդ զար Քրիստոնէութիւնն ի Հայաստան պայծառ հիմք եւ արմատ չէր հաստատած, եւ խառնաշփոթ եւ բազմաոյղ ժամանակներ լինելով հանդերձ՝ տակաւին Քրիստ. տառածման պատերազմը կմղեր եւ կմրցէր յաղթանակ տանել, վասն որոյ պարտ է երորդ դարու առաջին քառորդէն սկսանիլ եւ քաղել մեր տեսութիւնքը:

(Շ-բ-ն-կ-է-է)

ՎԱՆՔԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄԱՆԿՈՒՆԻ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ

Ի ՎԵՐԱՅ ՏԵՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԿՐՕՆԻ

ՆԵՆՍԻՆ ՀԱՅՈՑ.

(Շ-բ-ն-կ-բ-է-է):

Է: — Այս նախարարների իւրաքանչիւրը ունէր մի փոքր պետութիւն եւ հըպատակներ՝ որ իրեն անձնանուէր էին: Ամեն գաւառի հասարակաց եկամուտքն առաջ դիզվումէր նախարարների արկղի մէջ. սոքա պահոււթիւն միշտ նորանից մի մասն մատակարարութիւն տալու իւրեանց վերաբերեալ պետական պիտոյից, եւ ուղարկումէին միւս մասն թագաւորի արկղին: Գաւառների բոլոր պաշտօնքը, նաև զինուորական ծառայութիւնքն նախարարներիցն էին վճարվում: Օրաց կազմու-

թիւնն նախարարաց էր վերաբերում, բայց մի գաւառի զօրաց զէպ ի միւս գաւառ անդափոխուելն կախեալ էր մի սպարապետի հրամանից՝ որոյ անուանումն կա՛ր հըրաժարացնելն վերաբերում էր միայնակ թագաւորին: Նախարարներն պահոււթիւն իւրեանց գաւառներումն մի այլ որոշեալ խումբ զօրաց քաղաքի պահպանողութեան համար, եւ տալիս էին միւս խումբերն թագաւորի կարգադրութեան առ ի լցուցանել նոցա վարձը: Թագաւորներն գործէին ածում հասարակօրէն զօրքերն պահելու համար իւրեանց պետութեան սահմաններն, ձնչելու ապստամբներն կամ թէ պատերազմ անելու ընդդէմ թշնամոյն: Գալով մէն մի ներքին պահպանողութեան, այդ պաշտօնն նախարարներն ունէին, եւ պահոււթիւն զայն խումբերի միջոցաւ, որ իւրեանց մօտ էին լինում: Թագաւորի անձն միշտ յանձնուած էր տղգի մի ընտիր գունդի պահպանողութեան: Ամեն մի նախարար ունէր իւր հըրամանի տակ եւ պահոււթիւն իւր ծախքով 5, 8, 10, եւ մինչև 15 հազար մարդ. քանիցս անգամ տեսեր են նոցա պատերազմել միմեանց հետ, մինչ անգամ իւրեանց թագաւորի հետ, կամ թէ դրացի իշխանութեանց հետ առանց իւրեանց յատուկ վեհապետի հրամանի: Այն նախարարներն՝ որ այսպէս մի քանի հաշակաւոր գործեր են արել, միշտ շփոթուել են օտարներից՝ ընդ թագաւորս երկրին *):

Ը: — Այդ նախարարներն էին մի եւ նոյն ժամանակ փոքր իշխաններ ի հօրէ որդի

(*) Չափեան Ա. հատ. եր. 214.